

ÉLES ÁRPÁD

„Nálunk semmi sincs”

BORBÉLY SZILÁRD: NINCSTELENEK

Kalligram Könyvkiadó
Budapest, 2013
324 oldal

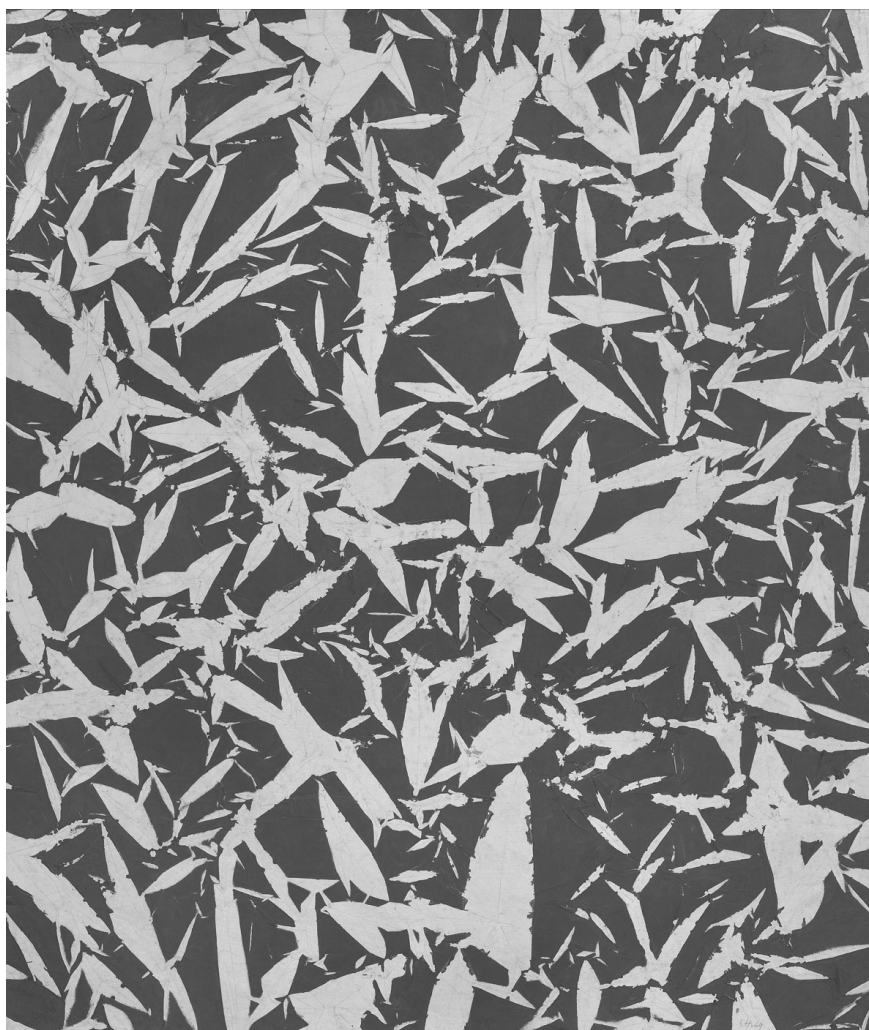
”

A nyomor meghatározó móríci irodalmi hagyományának talajára olykor új építmény kerül a magyar irodalomban. Borbély Szilárd utolsó regénye az olyan szövegek közé tartozik, melyek megújították ezt a hagyományt, és túlléptek a nyelvi kísérletek tájnyelvi öncélúságán. A *Nincstelenek* erényei közül kiemelendő, hogy a motivikusan és alakzatokban egyedülállóan gazdag, mégis minimalista szöveganyagban kaland megtalálni azt a vezérfonalat, amelyből az egy-villanykörtés konyhától a falu határáig tartó világ megismerhető. Borbély Szilárd története egy gyermekről szól, két testvéréről, valamint kirekesztett szüleikről, akik fiukat időről időre saját indulataik áldozatává teszik. A hányatatott sorsú, rutén és román származású család életét a fiú gyermeki nézőpontjából mutatja be, amely családot a régmúltba visszanyúló különállása miatt a '70-es években már zsidónak bélyegez meg a falu lakossága. A *Nincstelenek*ben olyan érzékelésre van bízva minden, amely alkalmatlan a dolgok megismerésére, amely kialakulatlan, és így nem a linearitás rendjében hívja elő babonás-brutális hétköznapiak lényeges eseményeit. A rövid mondatokra szabott elbeszélésben akadnak elhallgatott tények, melyeket türelemmel bont ki a narráció. A kép Borbély Szilárd regényében így áll össze lassanként, remekbe szabott egészt kerekít ezzel a nyers tényekig redukált, mégis áttetsző, halogató, összességében mágikus dikcióval. Sajátos elliptikusság ez, az események árnyjátéka az események elhallgatása által. Itt ez utóbbi a tények és a gyermeki nyelv által megjeleníthető tények ritkásra szőtt hálójának felel meg, mely tudatfolyamat a korai Krasznahorkai viharsarkí, vagy éppen a Tar Sándor-féle „térkép szélén” álló otthontalanok sajátja is volt. Ebben a kísértetieségben talán a félelem (ritkábban a remény) alakzata az, ami a dolgoktól és a szavaktól elszakítja ezt a kisiskolást, illetve segít neki megtalálni újra a kapcsolatot a világ és annak kimondható része között. A szexuális agressziót tematizáló, a másik test lerombolására, meg-

kínzására kitalált szitkok és rámondások világa ez. „A szavak tele vannak fenyegetéssel. Félek a szavaktól.” A világban eligazodni akaró gyerek számára pusztán a félelem fokozatai adhatnak meg szellemi térként, melynek végső állomása a semmi, a nincstelenség, a csend: „[...] a csend nem jó. A csend félelmet szül. Nesztelenül ott terem. Mindig ott van a sarkában.” „Nem úgy van itt, mint szegény helyen: hogy ez sincs, meg az sincs. Nálunk semmi sincs.” A falu egyben az ismert, belátható világ határát is jelenti, ezen a szemhatáron, a Rámpán tűntek el a falusiak emlékezetében a szekérre rakott deportáltak, a főhős pedig itt várja a megváltó felbukkanását, aki ajándékot hoz neki és nővérének. A hétköznapi valóságát meghatározó *semmi* a megváltást is lehetetlenné teszi, a feltámadást a Messiás halálának gondolata váltja fel, mely fordulat a *Halotti pompa* szekvenciáit is variálta egykor. A jézusi közvetlenség itt a cigánysor szakállas csavargójában, a Mesijás gúnynévvel ellátott félkegyelmű nyelvében valósul meg, Mesijás beszédhibával kimondott szavaiban, aki a magyaroknak kimeri a színültig telt árnyékszékeket. Emellett a saját és szülei haláláról képzelgő elbeszélő alakja is áttetszik a „bárányéba”, akit feláldoz a környezete, bűnt követ el ellene, létrehozva így benne a gyengét és a bűntelent. A gyermeki fejlődés vagy éppen nevelődés lehetősége elveszik az állatidomításra hasonlító élmények rengetegében, így a szerkesztőelvben, melyet az emlékezet szövevé ad. A felejtés-emlékezet alkotta háló a könyv első lapján 101-ig megadott prímuszámok rendjéből alakul ki, ám korántsem rendszerszerűen, hanem a *játék* tetszőleges sorrendjében. „A számokkal játszom. Szétbontom és összerakom. Megkeresem, hogy mivel lehet osztani. Vannak, amelyeket nem lehet semmivel. Azokat szeretem.” Ekképpen a prímekek a narratíva kiszögellési pontjai, mnemotechnikai jellemzők, melyek segíthetnének tájékozódást adni a „faluban”. Az életkori különbségek, illetve minden fontosnak vélt környezetbeli elem a gyerekfigura „játékaivá” válnak, a kvázi-érintetlen térben, a gondolatok gyerekszobájában. „Megyek és számolok. Magamban számolok, amikor megyek. A lépteimet számolom.” A prímuszámok első olvasásra zavaróak, ám éppen ennek eredményeképpen az elliptikusság a nyelvi keresésekben is létrejön, tudniillik ez Borbély regényének egyik legnagyobb erénye, az az ironikus távlat, mely szerint az értelem ezekhez a prímekekhez végső soron nem kapcsolódik. Az *oszthatatlan* az emlékek oldalán az *értelmezhetetlen*ként jelenik meg, olyan jelenségeknél, melyek érzelmi és logikai oldalról nem alakíthatóak át másokká. Az elbeszélő mégis viszi magával, mint egy amulettet, vagy mint a reményt, melyet a Messiás eljövételének gondolata táplál. A regény nyelvén is végbe megy valami ezzel egy időben. Mivel a kevés dologból felépülő világ kegyetlen szavai (melyek a *Halotti pompa* időszakában Borbélynál archaikusnak hatottak, és melyek itt most tájnyelvi) mégis többet mutatnak hétköznapi értelmüknél, a szó puszta használatánál. A dologias, túlmaterializált világ mégis létrehozza a másikat, a remény lehetséges világát, mely persze idővel összeomlik, ám ekképpen válhat az elbeszélés pusztán tényközlő stílusa alakzatossá.

Kérdéses, mennyire volt indokolt az idősíki megváltoztatása az utolsó oldalakon, vagyis miért pont egy tizenhét-tizenkilenc esztendő kamasz által láttatja az egész képzetének reményét. Jóformán csak találgatni lehet, hogy a gyerekszem fókuszának miképpen ellenpontja egy kamaszé, aki be akarja kereteztetni a régi ház alaprajzát, mely házban felnőtt, és mely házban az események fősodrárt figyelhetjük meg. Felmerülhet az olvasóban a kérdés, miért nem egy felnőtt pozíciója ez a feloldás értékű fokalizáció, egy olyan beszélő, aki egy kamaszzal szemben inkább képes lenne létrehozni egy ilyen horderejű visszaemlékezést. Talán az üresség beteljesedésének allegorikus zárlatát adja, így szereplője csupán az alaprajzért ra-

jongó, majd azt kallódni hagyó elbeszélő, aki, mint fogalmaz, a vonalak és számok rendjében akart emlékezni, ám végső soron ráébredt, hogy ez már nem lehetséges. Nehéz eligazodni egy olyan gyermekkorban, melyben a szíjjal verés és a remegő gyertyafényben várt Messiás eljövetele bármikor bekövetkezhet.

HANTAI SIMON: ETUDE (ETŰD),
1969, olaj, vászon, 111×94,5 cm, magángyűjtemény. Fotó: Laurent Lecat